

Rab László: Mélyszántás. Agrár- és falukép (1990–1994)

T-Twins Kiadó, Budapest, 1994, 318. old.

A hazai szociográfiai irodalom maradandó sorozata indult útjára 1937-ben *Sárközi György* szerkesztésében, amely *Magyarország felfedezését*-t tűzte ki céljaként. A 30-as évek közepére mind erőteljesebben fogalmazódott meg az igény a magyar valóság föl-tárására. Hiszen a nemzet túl volt egy vesztt háborún, annak minden következményén, de a közgondolkodás és a hivatalos politika a korrekció ábrándjában élt. Mindez kevésnek bizonyult, nem feleltette a hazai élet riasztó tényeit. A jövőért aggódó fiatal értelmiség egy vonulata — a valóság őszinte feltárásával — rá kívánta ébreszteni a magyar társadalmat arra, hogy reálisan nézzen szembe önmagával. Időtálló kötetek indultak útjukra. Időlegesen ledőltek a szellemi és gondolkodásbeli másság megosztó korlátai. E tényfeltárás nem állt gyökértelenül, a *Husadik Század* előzményeire épült. A zászlóbontókra utal *Veres Péter* is, aki a *Falusi krónika*-ban nem rejti véka alá, hogy a két világháború között a népi íróknak nem kellett kitalálniuk a szociográfiát, mivel a Husadik Század köre tárgyilagos örökséget hagyott hátra.

Egy reális helyzetfelmérésre mindenképpen szükség volt. Bár ötven év távlatából könnyebb megítélni bizonyos dolgokat, mégis ki kell mondani: a csőlátás téves képzetek síkjára terelte a magyar jövőképet. Ebből szándékozták kiköszönteni a társadalmat a megjelenő kötetek, melyek különösen a szívükön viselték a parasztság súlyos helyzetét. *Erdei Ferenc, Szabó Zoltán, Féja Géza, Kovács Imre, Boldizsár Iván, Kálmán Kata* stb. az Athenaeum és Cserépfalvi kiadásában kapott nyilvánosságot. A történelem vihara, a világháború és az azt követő reménytelen várokozás utolsó mentsvárainak eleste, kikezdte a látszólag egységes szerzőgárdát, az időlegesen „összeállt” szellemi irányzatok szerte-foszlottak a politika mentén. Szerepük, megítélésük az ideológia játékszerévé vált, jó-

részüket a kettéhasadt világ ellentétes barikádján találta magát, nem egyszer emigránsként, vagy az új hatalom több mint „élő-akaró-jaként”.

A realitásérzék azonban nem enyészett el. A hatalommal való „összekacsintás”, a „békés egymás mellett élés” íratlan törvényeinek körvonalazódása újjáélesztette e nagyreményű sorozatot. 1970-ben látott napvilágot *Mocsár Gábor: Égő arany* c. kötet. A „régő újak” és a belépő középnemzedék írói több mint húsz kötetet bővítették. Az irodalom berkein belül született, de a szociográfia jegyeit viselő műveknek sikerült érzékennyé tenni a magyar társadalom fogékony rétegeit. Szerencsére a lendület nem tört meg a nyolcvanas években sem, csak a súlypont tevődött át más területre. Bővült azok köre, akik a szépirodalomból tettek egy kirándulást, illetve a szociológusok közül is vállalkoztak irodalmi igényű tényfeltárára. Egyúttal lehetőséget kaptak a fiatalok is, két antológia erejéig.

Az 1989/90-es évek fordulójától alapvetően megváltozott a helyzet. Ide is betört a politika. Ezen időigényes irodalomnak a művelése fokozatosan anyagi háttér nélkül maradt, noha éppen napjainkban lenne rá a legnagyobb szükség, hiszen naponta minden változik, értékek tűnnek el máról holnapra, a haszonelvűség hiénája mardossa minden napjainkat, érték- és aránytévesztés hatalmasodik el rajtunk.

Különösen érzékenyen érinti a magyar társadalmat mindaz, ami a földdel, a mezőgazdasággal, a faluval kapcsolatos. Hiszen 1945 előtt sem volt becsülete a parasztembernek, és utána sem tartogatott számára sok jót a sors. Bár ki-ki a maga módján, másként élte át, élte túl a mögöttünk hagyott évtizedeket. Ami pedig a *szövetkezeti mozgalmat* illeti, a „hogyanra” adott válasz adja kezünkbe a megoldás kulcsát. A magyar me-

zőgazdaság átalakulása — az más kérdés, hogy miként — mégiscsak közelebb vitte az országot a világszínvonalhoz, megteremtette azt a keretet, melyet napjaink egyelőre nem tud megtölteni tartalommal. Ha csak az eredményt nézzük, az erőszakos kolhozosítás rövidre zárt egy társadalmi folyamatot, sokkolva egy mindig kiszolgáltatott népréteget, a parasztságot, zömmel a falvak népét, amely kemény piaci viszonyok között, ugyanolyan, vagy hasonló megpróbáltatásnak lett volna kitéve, jószérével csak időben elhúzódva. A tévesen értelmezett közösségi szellem azonban megtalálta a maga bűvópatakjait, s az egyéni sorson keresztül meglelte a boldogulás, az anyagi gyarapodás útját. Nemcsak veszítettünk, de talán nyertünk is valamit.

Az a tény, hogy a sajátos magyar mezőgazdasági modell kialakult, ebben szerepük van nem utolsósorban azon szövetkezeti vezetőknek is, akik egy *reformra alkalmatlan gazdasági rendszer* protestálóként hallatták hangjukat, s akik napjainkban viszont akkori tetteikért már a vállalkozói típusú embert tesztítenék meg.

A rendszerváltás előtti mezőgazdaság gyötrelmeiről kitűnő áttekintést ad *Pünkösdi Árpád: Kiválasztottak* c. műve 1988-ból, amely valójában negyven év társadalmi keresztmetszete. *Márkus István* tanulmánykötete pedig (*Az ismeretlen főszereplő*. Bp., 1991.) a 20. századi parasztság sorsáról ad számvetést, arról a rétegről, kinek sorsáról jórészt mindig a feje fölött döntöttek, aki önsanyargató módon fogta a kapanyelet, aki politikai céltáblaként is helytállt, kit láthatóan kárpótolt az önhajszoló háztáji gazdaság az elvesztett saját földért, aki átélte a falusi gazdaság és társadalom torzulásait, aki vállalta a „mennyei szemlélet” technikai következményeit, aki a két világháború közti *utófeudalizmustól* a rendszerváltás után eljutott a *korai kapitalizmusba*. S közben a politikai elit feledtetni próbálta az elért eredményeket, csak a *hibákra, bűnökre* összpontosítva. Ez a politika azt a látszatot keltette, hogy a sérelmekért — tiszta lelkiismerettel — az utódokat kárpótolni lehet, s ezzel a kör-

bezárult: a föld újra azé, aki nem műveli. Azért tették (teszik) koldussá a parasztot, hogy farmerré váljon, csakúgy mint az 50-es évek végén, amikor azért szegényítették el, hogy belépjen a szövetkezetbe. „Az ötvenes években a (nehéz)iparosítást fizette a falu, most a kárpótlást...a múltba csúszott politika elégedettek helyett csalódottakat gyártott.” — írja *Pünkösdi Árpád*, s majd így folytatja: „... az amerikai farm mai és a szovjet kolhoz 1948-as belépője fölött ugyanaz a magyar délibáb lebeg. A kolhozi félemlerőltonyi idő alatt sikerült honosítani, a farm sem fog előbb ideszokni”.

Visszaköszön a történelem! Az 1930-as években közel annyian éltek a mezőgazdaságból, mint mostanság. Mindez azt jelenti, hogy sem akkor, sem most nem tud a meglévő földterület eltartani közel két és félmillió embert, tehát azt a réteget, amely *megélni* szeretne, illetve *pótlólagos jövedelmet* remélne a gazdálkodásból. 1993-ban a kistermelők birtokában 1 millió 250 ezer hektár föld volt, közel annyi, mint az 1930-as években. Mindamelllett újratermelődik a 20. századon végigvonuló — a hazai viszonyokra gondolva — nagyüzem és kisbirtok közti permanens feszültség.

Bár a magyar mezőgazdaságban már az 1980-as években megindult a hanyatlás, a látványos összeomlás 1992-ben következett be, amikor egyik évről a másikra a termelés 22,7 százalékkal csökkent. S akkor nem tudtuk, hogy mit tartogat még a politikai akarat.

Miről szól Rab László kötet? A falu, a mezőgazdaság átalakulásáról, a múltba révedő, törvényi keretbe ágyazott, felülről vezérelt átalakítás véget nem érő láncolatáról. A szerző ritkán bújik ki a sorok közül, nem vezet nosztalgia, már koránál fogva sem. Beszélteti szereplőit, az 1990–1994 közti évek eufóriában leledző közreműködőit a reálisan gondolkodó formálóit, akik születésüknél fogva a társadalom minden rétegét képviselik, a volt dzsentritől a volt cselédig. De a valódi főszereplő: a *földműves*, aki felvillan, mint tönkrement és gazdagodó, háztáji sira-

tó és tanyát építő, le-zöldbározott agrárértelmiségi, egy lóval szántó, farmernek csúfolt nincstelen — amint *Romány Pál* írja.

Politikai gesztusokból, érzelmi és induktív elemekből nem lehet piacgazdaságot teremteni. Tévhit övezte az akkori koalíció szándékát, amelytől az agrárszerkezet átalakulását remélte. A szerző úgy vélekedik, hogy a kárpótlás csak az állami vagyon szétosztását szolgálta. Bizonyos sérelmeket orvosolt, de arra alkalmatlan volt, hogy egy elszigetelt, nehezen mozduló, adóssággal terhelt mezőgazdaságot a fejlődési pályára lendítsen. De az is bizonyos, hogy a nagyüzem szocialista eszméje a kisméretű termeléssel szembeni fölényéből merített erőt, s ez vitte „diadalra”. Figyelmen kívül hagyták az érdekeltek az Angol Farmerszövetség alelnökének véleményét, aki kifejtette, hogy a volt tulajdonosokat más módon kellene kárpótolni, viszont a föld azé legyen, aki most műveli. A gazdálkodókra kell bízni a tulajdonformát, ügyelve arra, hogy a termelő ne legyen a politika napi csatározásainak kiszolgáltatva. A tulajdon önmagában még nem valami csodaszer, számos körülmény tisztázását igényli.

A sajátos magyar agrármodell a háztáji-ra épült. *Baksai Antal* az 1960-as években a háztáji atyjának tartottak, aki így summázza véleményét: „Magyarországnak rendelkezésére állt egy olyan mezőgazdasági szervezési modell, amelynek termelékenységére a hetvenes-nyolcvanas években a fejlett Nyugatot is meglepte. A háztáji-ra építve meg lehetett volna teremteni a sajátosan magyar agrárszférát. Először az állatokat adtam volna ki, a szántóföldi művelést pedig a politika szint-

jén is védtem volna.” De a törvényhozás el-siklott efölött, ideológiai indítatásból döntött úgy, ahogy döntött.

Az 1945-ös és az 1990-től kezdődő földosztást csak vékony hajszál köti össze, nevezetesen az egzisztencia-teremtés. „Az 1945-ös földosztás helyzetbe hozta a parasztokat, az Antall-kormány csupán új helyzetet teremtett a kárpótlással és a szövetkezeti vágyon gyorsított átalakításával... a földosztás célja nem az élelmiszergazdaság fellendítése volt (mint 1945-ben), hanem egy feltételezett igazságos pillanat rekonstruálása. Az Antall-kormányhoz tartozó erők abban az illúzióban ringatták magukat, hogy van visszatérés egy a mainál harmonikusabb, tisztább történelmi időszakhoz. Ezt az illúziót csak erősítette az az eszmei-szellemi-politikai zűrzavar, amely a demokratikus rendszerváltás pártosodásának természetes velejárója volt” — vonja le következtetéseit *Rab László*.

A történelmi visszavágás égisze alatt megroggyant magyar mezőgazdaság nehezen talál magára. Még nem tapinthatók ki az agrárpolitika biztonságra törekvő elemei, melyek a termelési feltételekben, az áruértékesítésben, s a termelői jövedelemben a kiszámíthatóságot sugallják.

A *Mélyszántás* c. kötet a magyar falu századvégi körképe, a valóság, amit el lehet hessegetni, de figyelmen kívül nem lehet hagyni, mert a „feltételezett” új, ha nem a meglévőre épül, nosztalgiát ébreszt a megszépült múlt iránt.

Surányi Béla